

MAGAZINE

EU U POTRAZI ZA
ZA ORIJENTACIJU

RASTUĆA PRIJETNJA DESNOG POPULIZMA

Što uspjesi desnih populističkih stranaka znače za budućnost EU-a

EUROPSKA GODINA VJEŠTINA

Program za osnaživanje europske radne snage

ZEMLJI TREBAJU NOVE VJEŠTINE

Nastojanja Hrvatske da daljnje usavršavanje učini što boljim.

UMJETNA INTELIGENCIJA NA RADNOM MJESTU

Zaključci s EZA-inog uvodnog seminara 2023.

IZDANJE 03/2023

Poštovane kolegice i kolege, drage čitateljice i čitatelji,

U studenom je Njemačkom kružio navodni video govor njemačkoga kancelara u kojem je radi zaštite demokracije proglasio zabranu desno-populističke, djelomice desno-ekstremističke stranke Alternativa za Njemačku (AfD). Bio je to takozvani deepfake video aktivista-političkih satiričara, nevjerojatno realističan, no kreiran uz pomoć umjetne inteligencije. Pokretanje Chat GPT-a dovelo je prednosti i nedostatke umjetne inteligencije u srž javnih rasprava. Na našem smo ovogodišnjem uvodnom seminaru u Sofiji razgovarali unutar EZA-ine mreže o učincima umjetne inteligencije na svijet rada sa znanstvenicima i sa dva zastupnika Europske pučke stranke, Dennisom Radtkeom i Axelom Vossom. I za organizaciju zaposlenika je važno demistificirati umjetnu inteligenciju, iskoristiti njezine neosporne prednosti i istodobno kroz odgovarajuće propise jasno obuzdati s njom povezane opasnosti.

Vratimo se na satirični video. Savezna vlada baš i nije doživjela video posebno zabavnim. No, njime su satiričari zabili prst u duboku ranu, što je zapravo u jednakoj mjeri zaboljelo gotovo čitavu Europu. Populističke stranke, posebice desnopopulističke, dijelom postfašističke i desnoekstremističke, poput Slobodarske stranke Geerta Wildersa u Nizozemskoj, postaju sve popularnije u Europi i nižu izborne uspjehe. Mnoge od tih stranaka otvoreno dovode u pitanje demokratske institucije i procese, često u svojim stranačkim programima zahtijevaju odustajanje od socijalne države i protive se europskim integracijama. Protiv toga moramo zauzeti jasan stav! Naše demokracije su u opasnosti! No isto tako treba pošteno postaviti kritičko pitanje zašto su te stranke izabrane, njihovu destruktivnom potencijalu unatoč. Mnoge od njih upiru prstom u otvorene rane našeg gospodarskog sustava i rastuće nejednakosti. To doduše ne opravdava njihovu antidemokratsku politiku, ali nam ukazuje na to da hitno trebamo bolje odgovore na društvena pitanja kako bismo zaštitili gubitnike višestrukih kriza, kao i na migracije. Da svima damo glas. Samo tako možemo zaustaviti desni populizam, nikako usvajanjem njihovih slogana! EZA će na svojoj konferenciji u Bruxellesu 19./20. ožujka 2024. staviti ova pitanja u fokus i objaviti studiju sastavljenu u suradnji s ADAPT-om.

Zahvaljujemo svim našim članovima i partnerima koji su i tijekom prošle godine aktivno podržavali EZA-u u našoj misiji jačanja socijalnog dijaloga i socijalne dimenzije u Europi!

Svima želimo blagoslovljene božićne blagdane te zdravu i, nadajmo se, mirniju 2024. godinu!

Luc Van den Brande, predsjednik i Sigrid Schraml, glavna tajnica

SADRŽAJ

4

RASTUĆA PRIJETNJA DESNOG POPULIZMA:

što uspjesi desnih populističkih stranaka znače za budućnost EU-a

9

EUROPSKA GODINA VJEŠTINA:

program za osnaživanje europske radne snage

11

ZEMLJI TREBAJU NOVE VJEŠTINE:

nastojanja Hrvatske da daljnje usavršavanje učini što boljim.

15

UMJETNA INTELIGENCIJA NA

RADNOM MJESTU:

zaključci s EZA-inog uvodnog seminara 2023.

18

UREDNIŠTVO

SVE VEĆA PRIJETNJA DESNIH POPULISTA

O učincima i posljedicama mogućeg skretanja udesno na europskim izborima 2024. po radničke organizacije, socijalnu državu i europske demokracije.

DVA VODEĆA LICA EUROPSKOG DESNIČARSKOG POPULIZMA: GIORGIA MELONI (FRATELLI D'ITALIA) I GEERT WILDERS (PVV)

TEKSTOVI: Lukas Fleischmann
SLIKE: Lukas Fleischmann/Shutterstock

Bergamo - 1. svibnja 2023. godine, ne sasvim slučajno na Međunarodni dan rada, talijanska premijerka Giorgia Meloni ukinula je talijanskim građanima tzv. građanski dohodak. Mjera uvedena 2019. godine trebala je drastično smanjiti siromaštvo u Italiji. Prema novinskoj platformi Euronews, procjenjuje se da spornu socijalnu naknadu od 2024. godine više neće primati 169.000

obitelji. U buduću će postojati izmijenjeni oblik građanskog dohotka za one koji su stariji od 60 godina, žive u kućanstvu s maloljetnicima ili imaju neki oblik invaliditeta ili bolesti. Ovo je tek jedan od primjera kako vladajuća desničarska populistička stranka pokušava promijeniti socijalnu državu. Prema njihovim bi se tvrdnjama time trebala povećati produktivnost i smanjiti nezaposlenost.

Europska komisija, stručnjaci iz znanosti i sindikati kritiziraju ove i druge mjere talijanske vlade i pripremaju se za sve veći pritisak desničarskih populista diljem EU-a u svjetlu nadolazećih europskih izbora 2024. godine. Ovdje se radi ni manje ni više nego o mogućoj prekretnici europske socijalne politike, s manje socijalne sigurnosti i pluralizma i više zasebnih nacionalnih akcija, što bi također moglo teško pogoditi organizacije zaposlenika.

Dekonstrukcija socijalne države

„Postoje dvije predrasude o građanskom dohotku“, kaže Francesco Nespoli, znanstvenik na sveučilištu LUMSA u Rimu. „Kao prvo, postoji ideja da građanski dohodak potkopava motivaciju nezaposlenih ljudi za traženje posla. S druge strane, postoji taj narativ o prevari, odnosno o ljudima koji prijevaramo stječu različite beneficije. O tome se također naširoko izvještavalo u nacionalnim TV emisijama i informativnim programima.“ Francesco Nespoli stručnjak je za komunikacije te istražuje masovnu komunikaciju u odnosu na tržište rada, komunikaciju sindikata i industrijsku politiku. Surađuje s istraživačkim centrom ADAPT u Bergamu, koji s EZA-inom mrežom radi na izradi studije o desnom populizmu u Europi.

Građanski dohodak, koji je 2019. uvela jednako populistička vlada Pet zvjezdica, Nespoli je zbog njegove netočne provedbe i brojnih zakonodavnih pogrešaka ocijenio iznimno kritičnim te je ustvrdio da bi ga hitno trebalo reformirati. Međutim, kaže da će trenutno rješenje samo pogoršati stanje. „Sve osobe koje nisu starije od 60 godina, žive s maloljetnicima ili imaju invaliditet, svrstavaju se u radno sposobno stanovništvo. Dakako, takva je klasifikacija previše pojednostavljena. Prva skupina ima pravo na 500 eura mjesečno, dok oni koji su potencijalno radno sposobni imaju pravo na do 350 eura mjesečno ako istovremeno traže posao, bave se dobrotvornim radom ili sudjeluju u mjerama daljnjeg usavršavanja. Samo što u Italiji nigdje ne možete živjeti s 350 eura mjesečno. Ideja o suzbijanju mogućih prijevara dovest će do novih prijevara iz nužde.“ Nespoli se stoga boji porasta rada

na crno: „Radio bih na crno, neki neprijavljeni posao, da nekako preživim uz tih 350 eura.“

Ovu situaciju slično vidi i Francesco Seghezzi, predsjednik istraživačkog centra ADAPT s više od 40 istraživača, čiji je cilj graditi mostove između sindikata, udruga poslodavaca, tvrtki i sveučilišta. „Postoje regije na jugu Italije u kojima je nezaposleno do 40 posto svih žena. Postoje i dugotrajno nezaposleni koji 20 godina nisu našli posao. Stoga smatram da su te političke intervencije uglavnom bile smišljene kako bi se zadovoljilo biračko tijelo stranke Fratelli d'Italia.“

Novi narativi i odnos prema sindikatima

Socijalna država kao kantica za zalijevanje, nezaposleni kao potencijalni prevaranti i društveni paraziti – to su pozicije i posebice narativi koje često zastupaju desno-populističke stranke u Europi. Od 2022. godine predvodnica ove političke grupacije sve više postaje talijanska premijerka Giorgia Meloni. No, ona nije sama. Nakon pobjede na parlamentarnim izborima u Nizozemskoj u studenom 2023. godine, značajnu ulogu u toj priči ponovno zauzima i njen nizozemski kolega Geert Wilders. „Populizam je teško definirati“, kaže znanstvenik Francesco Nespoli, „no smatram da su tri najvažnije ključne riječi u desnom populizmu antipluralizam, pojednostavljeno viđenje naroda i kontrast između naroda i elita. Desni populisti idejno dijele društvo u dvije skupine: oni koje kontroliraju elite i oni koji kontroliraju.“

To se gledašte u pravilu razlikuje od vlastite srži većine sindikata, koji pak zagovaraju pluralizam i socijalnu uključenost, kaže Thomas Miessen, „Sindikati i desničarski populisti su antagonisti.“ Miessen radi u međunarodnom odjelu belgijske sindikalne organizacije ACV-CSC te promatra i katalogizira ponašanje pojedinačnih političkih skupina u Odboru za zapošljavanje i socijalna pitanja Europskog parlamenta. Zbog jačanja desnih populističkih snaga na nacionalnoj razini pribojava se većeg utjecaja frakcija Europskih konzervativaca i reformista (ECR) i Identiteta i demokracije (ID) na europskoj razini nakon izbora 2024.

ZNANSTVENIK FRANCESCO NESPOLI
S RIMSKOG SVEUČILIŠTA LUMSA

godine. „Da, zabrinut sam. Bojim se da će desničarski populisti oslabiti parlament. Do sada smo izradili dubinske analize rada i ponašanja prilikom glasanja u Europskom parlamentu. U većini slučajeva se oko socijalne politike slažu gotovo sve skupine u odborima, od ljevice do liberala. Protive se samo članovi ECR-a i Id-a, koji principijelno odbijaju prijedloge za europsku minimalnu plaću ili borbu protiv siromaštva unatoč zapošljavanju. Njihov je argument to da je ovdje riječ o nacionalnim pitanjima u koja se EU ne bi trebala miješati.“

Na nacionalnoj pak razini primjer iz Italije jasno pokazuje do kakvih raspورا može dovesti desničarska populistička vlada, primjerice kada je riječ o odnosima sa sindikatima. Francesco Nespoli sa Sveučilišta u Rimu: „Od tri velike sindikalne udruge samo je jedna nakon razočaravajućih iskustava spremna za nastavak pregovara s Vladom. Druge dvije velike organizacije trenutno planiraju štrajkove i prosvjede protiv Vlade. Odgovor Vlade premijerke Meloni zasada je, paradoksalno, upravo suprotan antipluralizmu. Ona naime trenutno pokušava pridobiti neke manje sindikalne organizacije. Riječ je o vrlo suptilnom načinu potkopavanja odnosa između Vlade i sindikata, zbog

toga što su u Italiji u razgovore s Vladom tradicionalno uključene samo velike sindikalne organizacije, ili ih se pita za mišljenje.“ Sada pak okuplja manje sindikalne organizacije ne bi li potaknula sukobe i otežala pregovore. Zbog sve veće politički poticanog fragmentiranja sindikalnog okruženja u Italiji, nekadašnje velike organizacije sve više gube utjecaj. Riječ je o strategiji desnih populista divide et impera, odnosno zavadi pa vladaj. Vlada premijerke Meloni se nada da će na taj način smanjiti cjelokupan utjecaj sindikata.

Nacionalne akcije postaju prijetnja EU-politici

Frontalni napadi desničarskih populista na socijalnu državu i tražitelje posla općenito nisu samo talijanski fenomen. Tako su, na primjer, i u Njemačkoj mjere poput građanskog dohotka naišle na veliku kritiku desničarskih populista. Tako sve rastuća Alternativa za Njemačku (AfD), djelomično klasificirana kao desničarska ekstremistička, poziva da se dugotrajno nezaposlene osobe prisile na društveni rad kako bi se skinule s “državnih jaslja”.

Razlika je, međutim, u tome što je ono što zahtijevaju desničarski populisti u Njemačkoj u Italiji već postalo stvarnost, i što bi moglo postati problem za Europu. EU je godinama pod pritiskom i pokušava pronaći načine kako se nositi s novim pravima. Kao rezultat sve većeg udaljavanja od socijalne države na nacionalnoj razini, sve se više država članica pozicionira suprotno europskom trendu, koji je još od prve Junckerove komisije usmjeren na širenje socijalne dimenzije EU-a. „Socijalna Europa je u porastu na mnogim područjima,“ kaže Thomas Miessen, „no to se jedva spominje. Ne dopire do ljudi.“

Stoga je aktualna Europska komisija s razlogom sumnjičava prema mjerama socijalne politike u Italiji. Glasnogovornik Komisije je za novinski portal EURACTIV kazao da EU, premda nema nadležnosti u ovom području, vidi minimalni dohodak kao važnu komponentu socijalne sigurnosti.

Europske perspektive

„U tijeku je rasprava o tome kamo Europa želi ići“, kaže Thomas Miessen. „Iz perspektive sindikata želimo kontinuitet u širenju socijalne dimenzije. Kako u nacionalnom, tako i u europskom kontekstu. Desni pak populisti to ne žele. Postoje čvrsti znanstveni dokazi koji pokazuju da štednja tjera ljude u ekstreme, a onda i na krajnju desnicu. Gdje god se umjetno stvara privid oskudice te ljudi misle da nemaju dovoljno novca, odgovornima se brzo proglašavaju imigranti. Taj se narativ onda također njeguje putem društvenih medija“, kaže Thomas Miessen. U vremenima smanjenih javnih proračuna dolazi do promjene u diskursu: „Usporedite li porezne prijevare s društvenim prijevarama, omjer je 100 prema 1. Statistika je tu jasna. Dodatna sredstva prikupljena pojačanom poreznom i financijskom kontrolom mogla bi se iskoristiti i za razumno financiranje socijalne države. Tu leži nevjerojatno velik financijski potencijal.“

Premda postoje slučajevi socijalne prijevare, narativ o društvenoj grbači također je mit jer su naknade za nezaposlene obično puno niže od

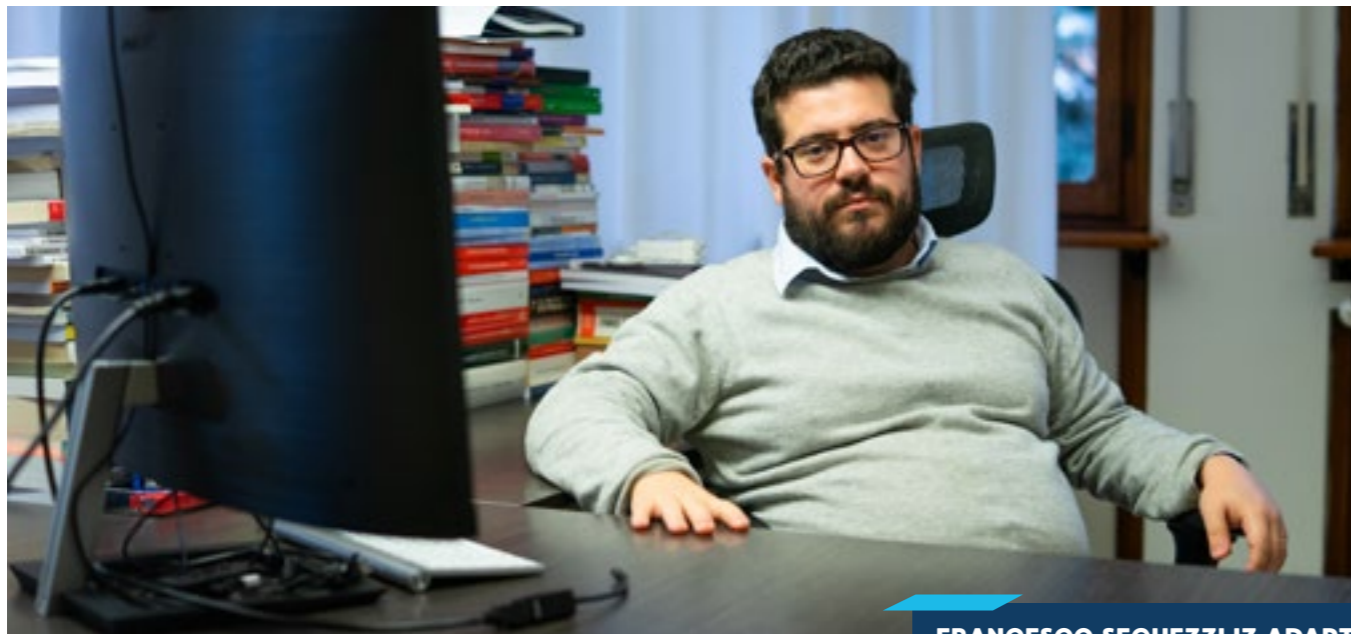
plaća, no to ne znači da su plaće dovoljno visoke ili da su mjere reaktivacije nezaposlenih načelno loše. „Morali bismo značajno povećati plaće i poboljšati uvjete rada. Međutim, na razini EU-a desničari su ti koji to ne žele, što zorno pokazuju rezultati glasanja o rezoluciji o siromaštvu unatoč zaposlenju“, kaže Miessen. Iz grupacija ECR-a i ID-a svi su zastupnici glasovali protiv rezolucije o siromaštvu unatoč zaposlenju ili su bili suzdržani, dok je većina iz EPP-a također bila suzdržana, no nije glasala protiv.

Thomas Miessen smatra da Europa trenutno podcjenjuje opasnost koja dolazi sa sve većim desnim populizmom. „Još uvijek imamo sreće što glasanjem možemo „skinuti“ s vlasti ekstremne desničarske snage. Na primjeru Trampa smo vidjeli koliko gusto to može biti. I na primjeru Mileija u Argentini vidimo da su se pojavile zemlje čije ozračje postaje sve nestabilnije.“ Sada se ovoj skupini polako pridružuje i Nizozemska. S 37 od 150 zastupničkih mjesta koja su pripala desno-populističkoj i djelomično desno-ekstremističkoj Slobodarskoj stranci, ta je stranka u usporedbi s prethodnim izborima uspjela više nego udvostručiti svoj rezultat.

Strah i stvarnost

Natrag u Italiju: Gospodarstvo zemlje se do drugog kvartala 2023. oporavilo od šokova iz prethodnih godina. Do kraja ove godine analitičari očekuju rast BDP-a od 0,7 posto. Poboljšala se i situacija na tržištu rada. EU pretpostavlja da će stopa nezaposlenosti nastaviti padati i nakon prognoziranog razdoblja. Razlog za to leži i u predviđanom padu broja radno sposobnog stanovništva. Stoga se postavlja pitanje koliko u tome ima udjela talijanska vlada, odnosno što su zapravo donijele rigidne mjere štednje.

Francesco Nespoli sa Sveučilišta LUMSA u Rimu kaže: „Sumnjam da je za to zaslužna Vlada. Radi se o oporavku nakon pandemije. Nema tu čuda. Mislim da Vlada zna da joj je sada najveći izazov inflacija.“

FRANCESCO SEGHEZZI IZ ADAPT-A

Problem je u nejednakosti

Desni populizam igra igru između straha i realnosti. Kako bi pridobili umjerene skupine birača, vodeći desničarski populist slijede strategiju okretanja od aure desničarskih tvrdolinijaša. „Meloni bi prije deset godina branila fašizam,” kaže Francesco Seghezzi iz ADAPT-a, „danas pak nastupa više kao konzervativna prevodnica. Kao stroga majka nacije. Mislim da je to bilo veliko iznenađenje za većinu ljudi u Italiji. No isto tako vjerujem da je te 2022. godine ona bila jedina prava oporba i da je upravo zato izabrana. Ne zbog njezinih desničarskih stavova.”

No koliko god nacionalne vlade postale pragmatične s desničarskim populističkim strankama, one i dalje predstavljaju prijetnju trenutnom sustavu, civilnom društvu te pluralističkim organizacijama poput sindikata i po EU. Takve stranke odbacuju središnje elemente temeljnog demokratskog poretka i institucije.

Postoji također bojazan da će se ovaj nacionalni uspjeh prenijeti na europsku razinu, što bi onda mogla biti prekretnica u sadašnjoj društvenoj dimenziji. Bio bi to težak udarac radničkim i drugim društvenim organizacijama, čija je srž postojanja u suprotnosti s onime što promiče većina desnih vlada i stranaka. Korijeni ovakvog uspjeha desnih populista sežu duboko, no u svojoj su jezgri povezani s nejednakošću i siromaštvom. Ostaje upitno može li se ovaj problem riješiti razgradnjom socijalne države, slabljenjem sindikata i fokusiranjem na libertarijansko gospodarstvo. Thomas Miessen kaže: „Rješenja postoje i zapravo su prilično jednostavna: Jedno je pravednije plaće kroz kolektivno pregovaranje. Ako plaćam doprinose, želim i živjeti pristojno, i da plaće budu pravedne. Drugo rješenje se zove porez: na bogatstvo, oporezivanje dohotka i tako dalje. Postoji mnogo načina kako rasporediti teret na više ramena.”

Za kraj još vezano za narativ: Omjer poreznih prijevara i društvenih prijevara od 100 prema 1 zapravo bi trebao biti dovoljan argument.

Ovaj tekst je nastao u suradnji s istraživačkim centrom ADAPT iz Bergama. Francesca Seghezzi i Francesca Nespolja možete pobliže upoznati u podcastu „We Work Europe”. Također ćemo vas upoznati i sa statistički najegalitarnijom regijom u Italiji, koja se desnom populizmu odupire duže od ostalih regija u zemlji. Iza ovog QR koda možete proći najnoviju epizodu serije „We Work Europe”.

PLAN ZA OSNAŽIVANJE EUROPSKE RADNE SNAGE

TEKSTOVI: Katrin Brüggem
SLIKE: Shutterstock

Europska komisija želi kroz Europsku godinu vještina 2023./24. promovirati daljnje obrazovanje zaposlenika, čime bi se sačuvala međunarodna konkurentnost EU-a i pronašli odgovori na goruća pitanja na europskom tržištu rada. Pritom će se svakako uzeti

u obzir aktualni izazovi poput digitalizacije, umjetne inteligencije (UI), učinaka pandemije Covid-19 ili klimatske krize. Središnju ulogu u svemu tome u prvom redu imaju mladi Europljani na prijelazu iz svijeta obrazovanja u svijet rada.

Vještine za Europu

Ulazak u svijet rada za mnoge mlade ljude u Europi ne znači samo stjecanje radnog iskustva, već i razvoj širokog spektra vještina koje daleko nadilaze strukovna znanja. Europska godina vještina prilika je da se skrene pozornost na raznolikost vještina koje bi mladi Europljani mogli unijeti u svijet rada. Jedno je težište na promicanju digitalnih vještina. Sposobnost učinkovitoga korištenja digitalnih alata i razvoja inovativnih rješenja postaje ključan čimbenik uspjeha za mlade na ulasku u svijet rada. Cilj inicijative je osigurati edukacije i resurse kako bi Europljani mogli steći potrebne digitalne vještine.

Motivacija za kvalifikaciju

Statistike jasno pokazuju: Zbog višestrukih kriza su izgledi na tržištu rada izazovni. Veliki su raskoraci između želja, inicijative i životne stvarnosti. Poslodavci diljem EU-a tvrde da teško pronalaze radnike s potrebnim kvalifikacijama. Četvrtina od 25 milijuna malih i srednjih poduzeća u Europi kaže da im je najveći problem pronaći dobar rukovodeći kadar i radnike. Stopa slobodnih radnih mjesta u Europskoj uniji 2022. godine iznosila je 2,8 posto, u rasponu od 0,8 posto u Rumunjskoj do 4,6 posto u Austriji, što je u većini država članica stopa iznad razine prije pandemije. Kako bi se te brojke smanjile, Europski stup socijalnih prava jamči, između ostalog, pravo na obrazovanje i osposobljavanje. Međutim, dodatno se usavršava tek 37 posto zaposlenih. EU želi taj broj povećati na 60 posto. Eurostat navodi da je europski prosjek stope sudjelovanja u daljnjem usavršavanju za osobe od 25 do 34 godine iznad 52 posto, među osobama u dobi od 45 do 54 godine nešto ispod 44 posto, a među osobama u dobi od 55 do 64 godine samo oko 32 posto. Zamjetno je da mladi Europljani koji dođu izravno iz škole ili s obuke bez problema nastavljaju stjecati nove vještine. AES (Adult Education Survey) predstavlja važan izvor informacija o sudjelovanju odraslih u općem i strukovnom obrazovanju (formalno, neformalno i informalno učenje).

Mlada perspektiva

Tony je mlada osoba s europskog kontinenta, ima 17 godina i ove je godine maturirao u Njemačkoj. Tražeći pravi početak za budućnost, Tony se uključio u rad EZA-inog tima u njihovom tajništvu u Königswinteru. Tonyjeva generacija posljednjih je godina bila u značajnoj mjeri pogođena pandemijom koronavirusa. Profesionalna orijentacija Tonyju trenutno predstavlja problem, posebice zbog višestrukih kriza u posljednjih nekoliko godina. Tony kazuje o tome koliko se osnovnih zahtjeva i vještina tijekom tog vremena nije moglo pravilno savladati ili unaprijediti. Prema njegovom su mišljenju posljedice iz tog razdoblja podcijenjene, a ujedno se na njegovu generaciju stvara dodatan pritisak. „Društvene interakcije su bile obustavljene i nismo mogli steći nikakvu praksu. Tako, na primjer, ne

znamo kako voditi razgovor za posao ili kako se ponašati tijekom pregovora.“ Tony nastavlja: „Bojim se da, ako započnemo nešto, bilo studiranje ili usavršavanje, a da zapravo ne znamo što želimo ili što očekujemo, da dugoročno nitko neće biti zadovoljan, a kamoli sretan. Raditi nešto samo da biste imali što raditi nije održivo.“ Stoga postoji rizik da će resursi poput vremena i novca biti uloženi u izobrazbu i daljnje obrazovanje, od čega na kraju nitko na tržištu rada neće imati koristi.

Budućnost izgleda mračno

Mladi ljudi trenutno osjećaju da su im zbog krize i brzog razvoja umjetne inteligencije izgledi za budućnost vrlo mračni. Prema istraživanju instituta za ispitivanje javnog mnijenja YouGov iz ožujka 2023., 52 % mladih između 16 i 26 godina na vlastitu budućnost gleda s pesimizmom. Anketirano je 7000 mladih iz sedam različitih europskih zemalja (Njemačke, Velike Britanije, Francuske, Španjolske, Italije, Grčke i Poljske). Samo 22 posto vjeruje da će njihovoj generaciji jednog dana biti bolje nego što je bilo njihovim roditeljima. Drugi rezultat istraživanja pokazuje da samo pet posto ima osjećaj da političari „u potpunosti“ zastupaju njihove interese. Punih 26 posto odgovorilo je „uopće ne“. „Odnos mladih Europljana prema životu dugoročno se i kontinuirano pogoršava. Gledamo li unaprijed, to bi značilo da nagli preokret trenda baš i nije izgledan,“ kazao je politolog Thorsten Faas sa Slobodnog sveučilišta u Berlinu za tjednik „Die Zeit“.

Između želja i pritiska

Povodom Europske godine vještina, Ursula von der Leyen govori o tome kako je potrebno uskladiti potrebe poduzeća i želje ljudi, pri čemu bi cilj trebao biti stjecanje odgovarajućih kvalifikacija za Europu za savladavanje postojećih izazova. Političari se moraju zapitati kako mogu steći prave vještine ako većina buduće radne snage ne vidi budućnost koju će biti moguće ostvariti. „Pritisak da se cijeli ovaj kompleks problema, promjena i želja riješi ili da se barem pridonese njegovu rješavanju, kod mene, a mislim i kod mnogih drugih iz moje generacije, u najvećoj mjeri izaziva strah. Naravno da želimo učiniti nešto smisleno. No to bi nas moralo i usrećiti, a ne samo poslužiti svrsi,“ kaže Tony. Apel na neprestano educiranje de facto je u redu. Međutim, zanemaruje se činjenica da se posebno od mladih radnika očekuje da posjeduju vještine koje se zbog vanjskih čimbenika ne mogu u potpunosti naučiti. Premda se na muci poznaju junaci, postoji rizik da će se mlada generacija Europljana slomiti pod pritiskom. Općenito gledano, Europska godina vještina važan je korak prema boljoj i raznovrsnijoj radnoj snazi u Europi. Prilika je to za mlade Europljane ne samo da prošire svoje profesionalne vještine, već i da istaknu svoje individualne prednosti kako bi se uhvatili u koštac s problemima današnjice. U nastavku ćemo promotriti konkretan europski primjer i saznati kako se mogućnosti daljnjeg usavršavanja koriste Hrvatskoj.

DRŽAVI SU POTREBNE NOVE VJEŠTINE

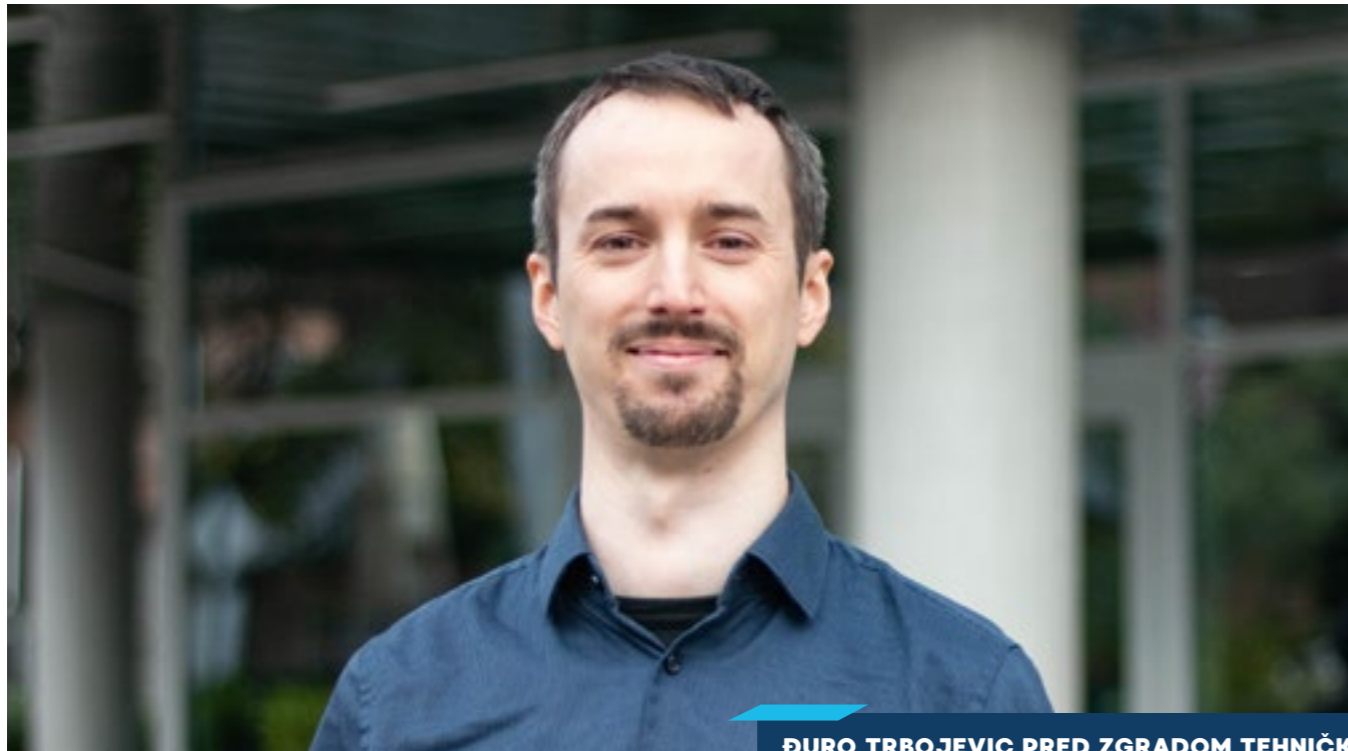
Hrvatska bi se s ionako sve manjom populacijom uskoro mogla suočiti s valom iseljavanja zbog novih tehnologija poput umjetne inteligencije. Predstavnici sindikata i gospodarstvenici raspravljaju o daljnjem obrazovanju kao mogućoj protumjeri.

TEKSTOVI: Ralph Würschinger
SLIKE: Ralph Würschinger, NHS, Shutterstock

„Nekima od njih mogao bih biti otac“, smije se Đuro Trbojević dok govori o svojim kolegama studentima sa Sveučilišta u Zagrebu. Ovaj 35-godišnjak nedavno je odlučio upisati prvostupnički studij informacijske tehnologije. Ta mu diploma i nije nasušno potrebna. Naime, Đuro Trbojević uspješan je poduzetnik. Preko osam godina bavi se trgovinom CNC strojeva i pisača. Za njega je akademska titula investicija i u njegovim je očima to nešto najbolje

što može napraviti. Naravno da bi mogao stjecati znanje putem interneta, ali ipak preferira sveučilišni sustav učenja: predavanja i kolegije s fiksnim vremenskim ograničenjima u kojima mora izvršiti dodijeljene mu zadatke. „Lako je stvari odgoditi za sutra, onda za prekosutra; a ponedjeljci se lagano pretvaraju u tjedne, mjesece, godine. No kad se jednom predate u ruke nekoj instituciji, ona vas prisili da se pridržavate njezinih pravila.“

ĐURO TRBOJEVIĆ PRED ZGRADOM TEHNIČKOG VELEUČILIŠTA U ZAGREBU

Kao šef vlastite tvrtke, svoje radno vrijeme može planirati prema rasporedu na fakultetu. Nije lako, kaže. „To zahtijeva veliku žrtvu. Pogotovo na osobnoj razini.“ Đuro Trbojević često radi vikendom ili noću. Tek nekoliko sati sna za njega nije ništa neuobičajeno. Potporu mu daje supruga koja brine o njihovo dvoje djece. Bez njezine podrške i slobode u njegovom radu to ne bi bilo moguće. Đuro Trbojević već je jednom prije mnogo godina upisao studij u Zagrebu. Međutim, nakon nekoliko je semestara iz financijskih razloga morao početi raditi. Njegov tadašnji posao nije mu dopuštao da nastavi pohađati predavanja pa je morao prekinuti studij. Situacija je to koju inicijativa Europska godina vještina pokušava promijeniti kroz cjeloživotno učenje.

Recruiting umjesto reskillinga

„Poslodavci nemaju potrebu ulagati u daljnje obrazovanje svojih radnika, kaže Krešimir Sever, predsjednik NHS-a (Nezavisnih Hrvatskih Sindikata), drugog najvećeg saveza sindikata u Hrvatskoj i EZA-ine članske središnjice. Prema Severovim riječima, poslodavcima se više isplati zapošljavati već školovane stručnjake iz inozemstva. Hrvatska zapošljava radnike iz Azije: Nepala, Pakistana ili s Filipina. Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova, prošle je godine boravišnu i radnu dozvolu u zemlji dobilo oko 125.000 radnika iz trećih zemalja. Naime, mnogi Hrvati traže sreću u zemljama poput Njemačke, koja već duže vrijeme pokušava pridobiti kvalificirane radnike iz inozemstva.

„Kada je riječ o zapošljavanju mladih i visokokvalificiranih ljudi, naša je država na posljednjem mjestu u EU-u. Mi smo i država s najviše kratkoročnih ugovora o radu“, kaže predsjednik sindikata. U proteklih 10-15 godina upravo je to jedan od razloga zašto se iselilo oko 400.000 Hrvata. U seljavanje iz trećih zemalja trenutno ne može ublažiti ovo iseljavanje. Nisu pogođena samo visokokvalificirana zanimanja, već i sezonska radna snaga za sektor turizma, koji čini oko 20 posto bruto domaćeg proizvoda i jedan je od najvažnijih gospodarskih sektora, posebice u obalnim regijama.

To što ljudi odlaze iz zemlje nije ništa novo za državu na jadranskoj obali, koja je već doživjela brojne valove iseljavanja. Početkom devedesetih s ratom na području bivše Jugoslavije, zatim s globalnom financijskom krizom početkom 2000-tih te najrecentnije nakon ulaska Hrvatske u EU 2011. godine. Krešimir Sever strahuje od novog vala iseljavanja u sljedećih pet do deset godina. Svako tko sada ima posao ne može misliti da je siguran. Predviđa se da će nove tehnologije poput umjetne inteligencije i automatizacije teško pogoditi hrvatsko tržište rada i dokinuti brojna radna mjesta, kaže pozivajući se na studiju The Future of Work in Croatia, iz 2021. godine, koju je proveo McKinsey. Prema toj će studiji posebno biti pogođene fizičke djelatnosti i jednostavan unos podataka. Kaže da će do 2030. godine oko 140.000 Hrvata morati promijeniti zaposlenje kako ne bi ostali bez posla. Iseljavanje za te radnike neće biti opcija jer se digitalni razvoj događa i u drugim zemljama EU-a.

EU procjenjuje da će 90 posto stanovništva u budućnosti trebati digitalne vještine. Na tržištu rada već sada nedostaje digitalnih stručnjaka. Međunarodna zajednica predviđa da će 2030. godine u sektoru ICT-a (informatičke i komunikacijske tehnologije) biti 20 milijuna radnih mjesta (trenutačno ih je 8,9 milijuna). Europska komisija proglasila je dvadesete godine početkom digitalne dekade i već se nekoliko godina zauzima za promjenu prema digitalnoj Europi. Europska komisija u rujnu je predstavila prvo od izvješća koja će se ubuduće objavljivati godišnje, a koje sadrži analize i prijedloge za djelovanje za pojedinačne države članice: 2030 Digital Decade. Report on the state of the digital decade 2030. Izvješće za Hrvatsku predlaže povećanje kapaciteta obrazovnog sustava, osposobljavanje više ICT stručnjaka i ulaganje većih napora u zadržavanje kvalificiranih radnika u zemlji uz privlačenje novih talenata.

Potrebne su brže prilagodbe

„Naš obrazovni sustav nije prilagođen našem svijetu koji se brzo mijenja“, kaže Vjeran Bušelić nastavljajući kako je predodžba o tome da čovjek cijeli radni vijek provede u jednoj tvrtku obavljanjući jedan te isti posao zastarjela. Kao profesor na Institutu za informacijske tehnologije Sveučilišta u Zagrebu, Vjeran Bušelić predaje kolegije digitalna ekonomija te kritičko razmišljanje i informacijska pismenost. Potonje uključuje poučavanje studenata o tome gdje pronaći informacije, koji im alati mogu u tome pomoći te kako provjeriti i klasificirati informacije. Htio bi da se kritičko razmišljanje uči već u školi jer su to „vještine koje promiču učenje i potiču ljude da budu otvoreni i isprobavaju nove stvari.“ Profesor smatra da je ta vještina sve važnija.

Teško da itko može biti prikladniji za tečaj od Vjerana Bušelića. Ovaj 66-godišnjak prvobitno je studirao matematiku, radio kao programer (između ostalog) za Microsoft i kao voditelj projekata. Tijekom tog vremena pohađao je niz tečajeva dodatnog usavršavanja prije nego što je započeo akademsku karijeru i doktorirao filozofiju u 2018. godini. Vjerana Bušelića je želja za stalnim usavršavanjem i savladavanjem novih vještina u konačnici dovela do katedre, gdje taj stav nastoji prenijeti i na svoje učenike. Također podučava tzv. softskills, kao što su timski rad, organizacija rada i retorika. Osim toga povezuje svoje studente s tvrtkama. Prije samo nekoliko godina, kada je pitao tvrtke, bilo je potrebno puno uvjeravanja. „Ovih dana dolaze sami. Ne treba ih više zvati. Toliki je manjak

IT stručnjaka da izravno zapošljavaju studente u trećem semestru, čak i ako još ne mogu previše toga učiniti. Međutim, tvrtke kažu: OK, mi ćemo ih naučiti.“ Vjeran Bušelić smatra da za posao u ovoj struci nije nužno potrebna diploma. No budući da se svijet rada tako brzo mijenja, vjeruje da je za osobni razvoj važno imati kvalifikacije.

Stvaranje poticaja

Zbog digitalizacije svijeta rada IT zauzima privilegiran položaj. U drugim se područjima budućim zaposlenicima toliko ne udvara. Oni koji su već zaposleni, do sada su imali male šanse za daljnje usavršavanje. NHS to želi promijeniti. Zajedno s hrvatskom Vladom i poslodavcima, sindikati su osmislili vaučere za obrazovanje koje financira EU. Za ove se vaučere mogu prijaviti zaposleni i nezaposleni. Na portalu Hrvatskog zavoda za zapošljavanje može se pronaći gotovo 1000 tečajeva raznih privatnih obrazovnih institucija. Ponuda seže od UX dizajna preko održavanja hibridnih automobila do digitalnog marketinga. Tečajevi se održavaju online ili na licu mjesta i obično traju nekoliko stotina sati. Prema NHS-u je potražnja dosad bila suzdržana.

KREŠIMIR SEVER, PREDSJEDNIK NHS-A (NEZAVISNI HRVATSKI SINDIKATI)

VJERAN BUŠELIĆ SVOJIM STUDENTIMA ŽELI PRENIJETI ZNANJE KOJE NADILAZI OKVIRE STUDIJA.

Razlozi za to su nedovoljno oglašavanje programa, a posebno to što starije generacije ne prepoznaju neophodnost cjeloživotnoga učenja. Krešimir Sever pak smatra da ponuđeni tečajevi nisu dovoljni. Premda tečajevi uključuju vještine usmjerene na budućnost za zelene i digitalne industrije, on i njegova organizacija voljeli bi da je ponuda šira. Općenito gledano je za održivo jačanje hrvatskog tržišta rada potrebno više od samih vaučera. Smatra da Vlada snosi veliku odgovornost: „Ako ne možete osigurati radnicima veće plaće, onda im možda možete poboljšati život na druge načine; s povoljnijim cijenama najma, stabilnim poslovima sada i prije svega u budućnosti. To znači da troškove daljnje obrazovanja ne snose sami radnici. I da mogu biti sigurni da će imati posao u budućnosti, i to ne u sljedeće dvije do četiri godine, nego u sljedećih deset ili više godina, i da će tvrtke ulagati u njihove vještine koje će im biti potrebne u budućnosti. Hrvatski poslodavci trenutno još uvijek privlače mnoge niskokvalificirane stručnjake iz trećih zemalja, dok su visokokvalificirani radnici ipak orijentirani zapadnije unutar Europe. Poslodavci bi prema Krešimiru Severu trebali više raditi na osposobljavanju, prekvalifikaciji i zadržavanju domaćih kvalificiranih radnika u vlastitoj tvrtki.

Krešimir Sever zamjera i drugim državama EU-a, poput Njemačke, koje dobro plaćenim poslovima privlače obučene radnike iz Hrvatske, Češke ili Bugarske. Kaže da se taj problem tiče čitave Europe. „Nepravedno je“, smatra predsjednik sindikata, „te bi zemlje trebale dati nešto kao

kompenzaciju za kvalificirane radnike kojih sada nedostaje, primjerice, u Hrvatskoj“. Naime, zemlje odakle takvi kvalificirani radnici dolaze ulažu tisuće eura u njihovo školovanje, ali od toga nemaju nikakve koristi ako isti odu raditi negdje drugdje. Smatra da EU mora pronaći rješenje za ovaj problem. U protivnom će to rezultirati time da će bogate države postajati sve bogatije, a siromašne države sve siromašnije. Krešimir Sever ističe da nije protiv EU-a. Naprotiv; NHS je podržao Hrvatsku oko ulaska u savez država.

Đuro Trbojević problem poznaje iz vlastitog kruga prijatelja. Mnogi njegovi prijatelji žive i rade u inozemstvu. I on s vremena na vrijeme razmišlja o tome, ali u Hrvatskoj ga drži obitelj i vlastita tvrtka. Đuro Trbojević volio bi završiti prvostupnički studij za otprilike godinu dana. Kaže da dvostruki teret neće moći dugo izdržati. Ipak, ne želi isključiti mogućnost da magistrira ili da se u budućnosti nastavi obrazovati. Fleksibilnost koja dolazi s njegovim radom prepoznaje kao privilegiju koju drugi nemaju. „Siguran sam da bi se značajan broj ljudi dodatno usavršavao kad bi im poslodavci to ponudili“, kaže. Ako je ova procjena točna i ako poslodavci i država budu promicali ulaganja u edukacije i daljnje obrazovanje, zemlja bi možda mogla ublažiti sljedeći val iseljavanja.

Dodatne informacije i uvide u hrvatsko tržište rada možete poslušati u podcastu „**We Work Europe**“. Kako biste to učinili, skenirajte ovaj crtičnik kod ili posjetite <https://www.eza.org/en/eza-podcast>

UI NA RADNOM MJESTU: SPOZNAJE S EZA-INOG UVODNOG SEMINARA 2023.

TEKSTOVI: Sergio De la Parra
SLIKE: Katrin Brüggem

Temeljna poruka ovogodišnjeg EZA-inog uvodnog seminara bila je jasna: „Crna kutija se može otvoriti!“ Predstavnici radnika imaju dužnost demistificirati sustave s umjetnom inteligencijom (UI) i podržati rad-

nike u prevladavanju negativnih učinaka ove rastuće tehnologije. Stjecanje temeljitog znanja o umjetnoj inteligenciji prvi je korak u tom smjeru.

EZA u Sofiji

Upravo je to bio cilj ovogodišnjeg EZA-inog uvodnog seminara koji je Bugarski savez sindikata PODKREPA organizirao u Sofiji 23. i 24. studenoga. Događaj je uključivao pet krugova rasprava tijekom kojih su se sudionici bavili različitim važnim aspektima umjetne inteligencije u kontekstu zapošljavanja. Ključne teme uključivale su istraživanje trenutnih aplikacija umjetne inteligencije u raznim industrijama, razumijevanje njezina utjecaja na otvaranje i ukidanje radnih mjesta te prepoznavanje rastućih potreba za vještinama u gospodarstvu koje pokreće umjetna inteligencija. Drugi fokus seminara bila je važna uloga sindikata u zaštiti radnika od potencijalnih negativnih utjecaja umjetne inteligencije, uz rasprave usmjerene na strategije zaštite prava radnika i etičke aspekte integracije umjetne inteligencije. Osim toga, rasprave su se proširile na potrebu za učinkovitim pravnim okvirima za upravljanje uporabom umjetne inteligencije i razumijevanje njezinih širih društveno-ekonomskih učinaka. Događaj je okupio oko 60 sudionika iz cijele Europe, koji su predstavljali 48 organizacija članica EZA-e.

UI na radnom mjestu: Danas, ne sutra

Integracija umjetne inteligencije u različite sektore pokazatelj je toga da ova tehnologija više nije futuristički koncept, već da oblikuje našu sadašnjost. U financijskom sektoru, umjetna inteligencija ima ključnu ulogu u algoritamskom trgovanju, dok industrija putovanja umjetnu inteligenciju koristi za razvoj personaliziranih sustava preporuka. Zdravstveni sektor koristi umjetnu inteligenciju za poboljšane dijagnostičke mogućnosti, dok u sektoru transporta umjetna inteligencija pokreće razvoj autonomnih vozila. Umjetna se inteligencija koristi čak i u malo-prodaji, za poboljšanje korisničke usluge.

Utjecaj umjetne inteligencije proteže se na različite poslovne procese sa značajnim primjenama u ljudskim resursima (HR), gdje se koristi za zadatke kao što su provjera životopisa, predviđanje učinka radnika i odlučivanje o zapošljavanju i otpuštanju. Osim toga, UI se također primjenjuje u drugim poslovnim područjima kao što su korisničke usluge, računovodstvo, marketing i pravo.

Nema većih gubitaka radnih mjesta (još uvijek)

Premda korištenje umjetne inteligencije može dovesti do gubitka radnih mjesta u određenim područjima, UI zahvaljujući povećanju produktivnosti također pridonosi otvaranju radnih mjesta i promjenama u potražnji za radnom snagom. Uvodi nove zadatke i uloge, posebno za ljude s vještinama koje UI tehnologije nadopunjuju. Napredak umjetne inteligencije posebno će utjecati na visokokvalificirane poslove koji uključuju kognitivne zadatke. Međutim, postoje naznake da je negativan učinak na zapošljavanje do sada bio ograničen, što se može pripisati čimbenicima kao što su niske stope implementacije umjetne inteligencije, nevoljkost tvrtki da odmah smanje svoju radnu snagu i vrijeme potrebno za integraciju novih tehnologija.

Što se tiče vještina, utjecaj umjetne inteligencije dovodi do značajnog pomaka po pitanju vještina koje se traže od moderne radne snage. Vještine koje se mogu replicirati pomoću umjetne inteligencije, uključujući određene ručne ili kognitivne vještine, postaju manje važne. S druge pak strane raste potreba za vještinama vezanim uz razvoj, održavanje i interakciju sa sustavima umjetne inteligencije, što obuhvaća raspon od osnovnih digitalnih znanja do specijaliziranog stručnog znanja o umjetnoj inteligenciji. Ova promjena zahtijeva ponovnu procjenu sustava obrazovanja i usavršavanja kako bi se ti sustavi mogli prilagoditi ovim brzim promjenama. Edukacije o umjetnoj inteligenciji postat će važne ne samo za ranjive skupine, već i za visoko kvalificirane radnike i rukovodeće kadrove koji će promicati razvoj i usvajanja umjetne inteligencije.

Ugroza radničkih prava zbog umjetne inteligencije

Iz perspektive radnog prava, integracija umjetne inteligencije u svijet rada izaziva značajnu zabrinutost u vezi s radničkim pravima. Jedno od najaktualnijih pitanja u ovom je kontekstu brisanje tradicionalnih razlika između zaposlenika i samozaposlenih osoba zbog pojave umjetne inteligencije i algoritamskog menadžmenta. i vozače Ubera, često klasificiraju kao samozaposleni, i vozače Ubera, često klasificiraju kao

“ZDRAVSTVENI SEKTOR KORISTI UMJETNU INTELIGENCIJU ZA POBOLJŠANE DIJAGNOSTIČKE MOGUĆNOSTI, DOK U SEKTORU TRANSPORTA UMJETNA INTELIGENCIJA POKREĆE RAZVOJ AUTONOMNIH VOZILA.”

samozaposleni, Međutim, taj ih status samozaposlenih lišava niza prava i povlastica na koje zaposlenici imaju pravo, uključujući prava na kolektivno pregovaranje, socijalne naknade, zaštitu od otkaza i jamstva minimalne plaće. Dodatni problemi mogu nastati zbog nametljivih alata za nadzor temeljenih na umjetnoj inteligenciji koji mogu ometati privatnost i prava radnika na zaštitu podataka. Isto tako, korištenje sustava za nadzor radnika temeljenih na umjetnoj inteligenciji može dovesti do povećanog stresa i predstavljati prijetnju za mentalno zdravlje radnika. Ostala pravna pitanja povezana s umjetnom inteligencijom tiču se zakonitosti automatiziranog donošenja odluka, pogoršanja informacijske asimetrije između poslodavaca i zaposlenika i diskriminacijskog potencijala alata temeljenih na umjetnoj inteligenciji.

Europski pravni sustav prilagođava se izazovu

Kreatori politike na razini EU-a aktivno se bave tim problemima, razmatrajući pritom dva bitna zakonodavna akta. Direktiva o platformskom radu s jedne je strane usmjerena na rastuću digitalnu ekonomiju i digitalne radne platforme. Dotična direktiva cilja na status zaposlenja osoba koje rade putem ovih platformi, često u nesigurnim uvjetima. Ključni cilj ove politike je osigurati da platformski radnici dobiju ista radna prava i zaštitu kao i „tradicionalni“ radnici.

S druge pak strane, „Zakon o umjetnoj inteligenciji“ predstavlja ambicioznu inicijativu EU-a za stvaranje sveobuhvatnog pravnog okvira za UI. Njegov glavni cilj je osigurati da sustavi umjetne inteligencije budu sigurni, transparentni i u skladu s temeljnim pravima i vrijednostima. Zakon kategorizira sustave umjetne inteligencije na temelju njihove sigurnosti i ugroženosti temeljnih prava, u rasponu od neprihvatljivih rizika do minimalnih rizika. Ovisno o identificiranoj razini rizika, za njihov razvoj i uvođenje na tržište vrijede manje ili više stroži uvjeti, pri čemu su sustavi koji predstavljaju neprihvatljive rizike zabranjeni.

Sindikati u doba umjetne inteligencije

Središnju ulogu u ovom kontekstu također mogu zauzeti sindikati. Njihov je glavni zadatak otvoriti „crnu kutiju“ i otkriti unutarne funkcioniranje sustava umjetne inteligencije, na temelju čega sindikati onda mogu podržati radnike pazeći da se postojeći pravni standardi povežu s umjetnom inteligencijom provode u tvrtkama, često putem kolektivnih ugovora. Time se osigurava usklađenost s postojećim standardima te se sindikatima pruža prilika da postave strože smjernice za korištenje umjetne inteligencije koje nadilaze osnovne zakonske zahtjeve za zaštitu interesa radnika u okruženjima s integriranom umjetnom inteligencijom. Borba protiv nepravednih metoda umjetne inteligencije također je bitan aspekt zadaća sindikata. To može uključivati pravne radnje protiv nepravednih metoda vođenih umjetnom inteligencijom ili suradnju s tijelima za zaštitu podataka, posebno u slučajevima kada su pogođeni osjetljivi osobni podaci radnika. Sindikati imaju važnu ulogu u osiguravanju resursa koji su radnicima potrebni kako bi mogli učinkovito slijediti ove putove.

I sami sindikati u konačnici mogu koristiti umjetnu inteligenciju za unapređenje vlastitih sposobnosti. Tako bi primjerice mogli analizirati trendove u radu, poboljšati komunikaciju s članovima i razvijati učinkovite strategije lobiranja, što ne samo da je u skladu s tehničkim napretkom, već i jača njihovu ulogu u zaštiti radničkih interesa. Ako se pravilno koristi, umjetna inteligencija može biti moćan alat za uspjeh sindikata u svijetu rada sklonom promjenama i u borbi za to da prava i dobrobit radnika ostanu glavni prioritet, čak i u doba umjetne inteligencije.

SAVE THE DATE 19 & 20 OŽUJAK 2024 BRISELSKA – KONFERENCIJA

Europski izbori 2024.: Europska demokracija i socijalna dimenzija EU-a na kušnji

UREDNIŠTVO

Izdavač

EZA – Europski centar za radnička pitanja
Johannes-Albers-Allee 2 53639 Königswinter
Tel. +49 - 22 23 - 29 98 - 0
Fax +49 - 22 23 - 29 98 - 22
E-Mail: eza@eza.org
www.eza.org

Redakcija

Sigrid Schraml, Lukas Fleischmann
(Odgovorni urednik), Katrin Brügggen,
Sergio De la Parra, Ralph Würschinger

Urednički dizajn i grafika

Sofia Wunderling, 40227 Düsseldorf
wunderling.myportfolio.com

Fotografije i grafika

Lukas Fleischmann, Katrin Brügggen,
NHS, Shutterstock

Izlazi

Tri puta godišnje.

